

Bilindiği gibi, Hellen'ler, kültürleri değişik insan gruplarının katkılarında oluşmuş karışık bir kavimdir. Teselya ve Makedonya'daki Neolitik dönem insanları ile M.Ö.III.binyıl Eski Bronz Çağ kültür gruplarının temsil ettiği kültürel ortam çok ileri olmayan bir nitelik gösterir. M.Ö.III. binyılın son yüzyıllarında bunların oturdukları yerlere Homeros destanlarında "Akha" denilen gruplar girer. Bu insanlar kendilerinden öncekilere oranla daha ileri kültür düzeyindedirler. Tarihlerin yaklaşık ilk beşyüz yıllık süresi içinde, herhalde süzülüş ve fetihler sonucu olarak, yeterince gelişemeyen bu kültür ancak M.Ö. 1550'lerden itibaren "Myken Kültürü" denilen dikkate değer bir varlık ortaya koyarlar. Bu kültür sadece yeni gelenler ile egemenlikleri altına aldıkları yerli halkın girişimlerinden oluşmuş bir ürün değildi. Kendinden daha ileri Girit adasındaki Minos kültürü yanısıra Eski Doğu ve Anadolu kültürlerinden de oldukça etkilenmişti. Nitekim, Minos kültürünün dil, din, ticaret ve sanat geleneklerinden çok şeyler almışlardır. Aynı şekilde, Mısır, Mezopotamya ve özellikle Anadolu kültürlerine de sanat ve din alanında çok şeyler borçlanmışlardır. Bu Myken Kültürü M.Ö.XII.yüzyıl ortalarına doğru kültürel açıdan kendinden aşağı düzeydeki demir silahlı Dor istilacılarının elinde üstünlüğünü yitirmiştir. Bunda, Ege havzası ve Doğu Akdeniz sahillerine yönelik "Ege Göçleri" hareketinin doğurduğu kuvvetler dengesinin sarsılışı yanısıra, bizzat Akha'ların dışa karşı ve kendi aralarında sürdürdükleri yıpratıcı savaşların -örneğin, Troia ve Thebai'ye Karşı Yediler savaşları- da etkisi vardır. M.Ö. 1200-800 arası Dor istilasının neden olduğu karanlık bir dönemdir. Karanlıktır, çünkü M.Ö.II.binyıl Linear yazı geleneği kaybolmuştur. Yine karanlıktır, çünkü maddi kültür alanında bir düşüş kendini göstermiştir. İşte bu ortam içerisinde Homeros destanlarında, daha önceki Geç Myken çağındaki kültürel yaşama bir özlem olarak, kahramanların yapmış oldukları işlerin kendi zamanındaki ölümlüler için mümkün olamayacağı dile getirilir.

Myken çağından bize geleneksel hikâyeler, efsaneler ve mitoslar içinde korunmuş olarak bir hayli miras kalmıştır. Bunların bir kısmı eski Önasya ve Anadolu örnekleri ile ilgilidir. Bunlarda bazan Akha (Hellen)'lı adlar taşımayan kişilerin ve tanrıların

maceraları anlatılmaktadır. Hatta sahneler bile bazen Hellas değildir. Sözün kıyası, kökenleri karışık olduğundan dolayı; arkaik ve klâsik dönem Hellen'leri değişik kökenli pekçok mitos ve efsane miras almışlardır.

Burada önce mitos, efsane ve halk hikâyeleri gibi terimlerin iyi anlaşılması gerekir. mitos, herşeyden önce hayali bir yansımanın ürünüdür. Diyebiliriz ki, doğa olaylarını ve daha da önemlisi halkın dinsel inanç ve uygulamalarını vurgulamada bilimsel merak ve varsayımların öncüsüdür. Yani, mitoloji hayal ile bilimsel düşüncenin en basit şeklinin kendine özgü bir karışımıdır. Söz gelişi, güneşin her gün doğudan batıya göğü bir uçtan bir uca katetmesini, Hellen'ler, düz yeryüzü üzerinde kemer yapan kubbe olarak düşünülmüş gökyüzünün bir ucundan öbür ucuna parlak atlarını süren bir arabacı olarak algılamışlardır. Bu görünümüyle mitos Hellen'lerin gözlemledikleri doğa olayları üzerinde ve kendi âdetleri, özellikle de dinsel âdetleri üzerinde bir tür yorumdur. Ancak, mitos asla bir inanç değildi. Çünkü, Hellen dini inançsız bir din idi. Bu din ilgili tanrılara uygun olduğu sanılan bazı şeyleri geleneksel biçimde yapma ve şuna yada buna inanmama konusu idi. İhtimalki Hellen'lerin çoğu mitoslarının gerçek olduğuna inanmıştır, fakat bunlara inanmayan yada bunları yanlış anlamlandırmalar olarak açıklamaya çalışanları engelleyecek veya cezalandıracak hiçbir merci yoktu.

Efsanelerin tarihsel bir temeli vardır. Fakat uydurma yanları da söz konusudur. Yani efsaneler ya halkın hatırasını yada az çok doğru olarak hatırlanabilecek dikkat çekici gerçek bir olayın hayali geniş bir yazar tarafından renklendirilmesidir. Söz gelişi, Troia Savaşı hikayesi, Thebai'ye karşı Yediler ve Pelops ailesinin kanla lekelenmesi hikâyelerinde olduğu gibi. Troia'nın tahrib edildiği, Thebai'nin eskiden ele geçirildiği ve Agamemmon'un bağlı olduğu hanedanının da akraba cinayetlerinin doğurduğu acı aile kavgalarından sıkıntı çektiği ihtimal değildir. Fakat tanrıların Troia savaşına katıldıklarına inanmamız da gerekmez.

Halk hikâyelerine gelince, bunlar, ağızdan ağıza kavimden kavime geçen, dil engeli tanımayan, yazarı bilinmeyen, romanın çocukluğu denilen ve peri masalları olmayan hikâyelerdir. Söz gelişi, Homeros'daki tek gözlü dev (Kyklop) hikâyesi gibi. Bunlar, mitos ve efsanelerden sadece eğlendirmek amacı taşımaları açısından farklıdır. En önemli özellikleri onlardaki bazı olayların her yerde

benzer oluşudur. Bunlarda bir mitos yada efsanenin parçası bulunabilir.

Hellas'da ve Hellen'lerde bunların her üçü de bulunmamaktadır. Troia Savaşı konusu hem efsane -tarihsel temeli vardır- hem mitos -tanrıların işleri söz konusudur- hem de halk hikâyesi unsurlarını içermektedir.

Gerçek olan odur ki, Eski Doğu ve Batı kültür toplumlarının mitolojileri kalın çizgilerle de olsa hemen hemen anonim bir özellik taşır. Ne var ki, bir yerde anonim olan mitoloji her toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel gelişimine orantılı olarak sık sık şekil değiştirir.

Bu bildirimizde biz, çoğu kez bilinen mitos örneklerini açarak ve yeni bakış açıları getirerek, Eski Doğu ve Batı toplumları arasında görülen çeşitli kültür ilişkilerine bir başka temel hazırlamayı amaçlamış bulunuyoruz.

Hellen'lerin din ve mitoslar alanında, özellikle Fenike'liler aracılığıyla Hurri kültüründen ve dolayısıyla Babil ve Sümer'den etkilendikleri bilinen bir gerçektir. Nitekim, Hurri kökenli Kumarbi efsanesi bunun en güzel örneğidir. Burada anlatılan baba-oğul tanrılar arası mücadelenin izleri Hellen'lerin yaratılış mitosuna temel olmuştur(1). Bu Hurri efsanesine göre, göğün ilk sahibi Alalu'ya karşı oğlu Anu ayaklanarak gök krallığını ele geçirmiş, onu da 9.yılında oğlu Kumarbi baş kaldırmak suretiyle erkeklik uzvunu ısırıp sakatlamış, sonra Kumarbi'nin bunu yere tükürmesiyle yeryüzü gebe kalmış ve Fırtına Tanrısı, Aranzah (Dicle Nehri), Taşmışu adlı tanrısal yaratıklar doğurmuştur. Hesiodos'daki Hellen'lerin yaratılış mitosunda da Uranus, Kronos ve Zeus arasındaki ilişkiler buna benzemektedir.(2) Burada aynı şekilde Kronos Uranus'a karşı ayaklanır ve bir orakla babasını hadım eder. Sonra onu da oğlu Zeus gök krallığından alaşağı eder.

---

1. Forrer, E.Mélanges Cumont (1936). s.710'da Hesiodos'daki Uranos, Kronos ve Zeus mitosunun Kumarbi efsanesine bağımlı olduğunu ilk kez işaret etmiştir. Bkz. Güterbock, *H.G.Kumarbi Efsanesi*. Çev.S.Alp (1945); aynı yazar "The Hittite Version of the Hurrian Kumarbi Myths: Oriental Forerunners of Hesiod". *AJA* LII(1948). s.123-34; Barnett,R.D. "Ancient Oriental Influences on Archaic Greece". Presented to H.Goldman (1956). s.216-17; ayn.yazar. "The Epic of Kumarbi and the Theogony of Hesiod". *JHS*, 55 (1945). s.100-101.

2. Hesiodos. *Theogonia*, 154 vd.; Dornseiff, F. "Altorientalisches in Hesiods Theogonie", *L'Antiquité Classique*, VI (1937). s.231-58.

Kumarbi efsanesi çerçevesi içinde geçen "Upelluri" motifi (3) Hellen mitoslarında yankısını bulmuş bir başka örnektir. Upelluri Kumarbi'nin yarattığı Ullikummi adlı bir dağı sırtında taşır olarak yeri, göğü ve denizi taşıyan bir varlıktır ve bu görünümü ile Hellen mitolojisindeki dünyayı sırtında taşıyan Atlas tasvirini andırdığı ileri sürülmüştür.(4) Öte yandan, Hellen mitoslarında çok başlı ve çok elli canavar Typhon (=Typhoeus)'un tanrılara karşı mücadelesi ve sonunda Zeus tarafından şimşekleriyle yenilerek Etna Dağı altına gömülmesi hikâyesi de (5), Ullikummi adlı dağ canvarının Fırtına Tanrısıyla olan mücadelesinde yenik düşmesi ya da Babil efsanesinde tanrı Marduk'un Tiamat adlı canavarı yenmesi motiflerine çok benzerlik göstermektedir.(6) Burada haklı olarak doğu mitoslarının etkisi sezilenmiştir. Gerçekten, hem Typhon hem de Ullikummi Yer (Gaia)'in oğullarıdır ve Typhon'un doğum yeri Hurri kültürünün etki alanı içindeki Kilikia'dır. Yine, Typhon'un Zeus'un kılıcını ele geçirerek onunla Zeus'un kol ve bacak sinirlerini kesmesi fakat Hermes ve Pan'ın yardımıyla kılıcın ve sinirlerin tekrardan elde edilerek Zeus'a kazandırılması, böylece Zeus'un yeniden gücünü elde etmek suretiyle canavarı yenmesine bakılacak olursa, Hitit metinlerinde görülen ve Mezopotamya kökenli olduğu anlaşılan Fırtına Tanrısının İluviyanka yılan-ejderi ile mücadelesinde (7) de aynı çeşitlemeler göze çarpmaktadır. Burada yılan-ejderi Fırtına Tanrısının kalbini ve gözünü alır, fakat Fırtına Tanrısı yılan-ejderinin kızı olan gelini aracılığıyla bu uzuvlarını tekrardan elde ederek ve sahip olduğu fırtına, şimşek ve yağmuru kullanarak yılanı öldürür.

---

3. Güterbock, *Kumarbi Efsanesi*, s.17-31.

4. Homeros, *Odys.*, I 52.: Lesky, A. "Hethitische Texte und griechischer Mythos". *Anzeiger der Phil.-hist.kl.d.Österr. Akad.d.Wiss.* 87 (1950). s.9.; Barnett., *Ancient Oriental Influences...*, s.216. n.42.

5. Hesiodos, *Theog.* 820 vd.; Pindaros, *Pyth.*, I., 15 vd.; Aiskylos, *Prom.* 351 vd.; Apollodoros, *Bibl.* I, 6, 3; Ovidius, *Metam.* V, 321 vd.; Sieppel, G. *Der Typhonmythos* (1939). s.146 vd.

6. Güterbock, *Kumarbi Efsanesi* s.54; Rose, H.J. *Gods and Heroes of the Greeks* (1972). s.11; Riemschneider, M. *Die Welt der Hethiter* (1954).

7. Götze, A. *Kleinasien* (1957). s.62 vd., 131 vd., 173 vd.; ayn.yazar. "The Myth of Illuyankaş". *ANET* (1950). s.125 vd.; Delaporte, L. "Mythe du serpent Illuyanka". *Les Hittites* (1936).; Kinal, F., *Eski Anadolu Tarihi* (1962). s.181, 275.

Burada, bu Hitit mitosuyla bağlantılı olan tanrı Telepinu motifininin (8) uzantıları da ilginçtir. Bilindiği gibi, bu tanrı Fırtına tanrısı ile Güneş Tanrıçasının oğlu olup bitki ve bereketi sembolize etmiştir. Her yıl sonbaharda ölüp ilkbaharda canlanmıştır. Mitosa göre, Telepinu kaybolduğunda bütün yaşam durmaktadır. Tanrılar bu olumsuz duruma çözüm bulmak ve Telepinu'yu geri döndürmek için önce kartalı sonra da arıyı gönderirler. Arı Telepinu'yu bulur ve ayağından sokarak uyandırır. Böylece yaşam normale döner. Genelde, yaşamın periodik olarak sonbahar ve ilkbaharda kaybolup canlanması motifli Sümer kökenlidir. Yani, Sümer tanrısı Dumuzi'nin şahsında bunu bulabiliriz. Burada önemli olan nokta, böcek dünyasından gelen böyle bir düşüncenin Hellen'lerde de görülmüş olmasıdır. Gerçekten, klâsik çağda Ephesos Artemis tapınağının düzenleniş biçimi arı hayvanının işlevine göre ayarlanmış idi. Tanrıça Artemis'in Melissai (=arılar) denilen bir rahibeler topluluğu, Essenes (=erkek arı) denilen hadım rahipler kalabalığı ve bir de Basileus denilen bir yöneticisi vardı. Öyle anlaşılıyor ki, arı ilkbaharın müjdecisi olarak çiçekler aramak üzere yola çıkıyor ve Büyük Ana Tanrıça Artemis'in sağladığına inanılan Doğa'nın tekrardan canlanışını temsil ediyordu. Bu Hellen mitosunda Telepinu'ya karşılık olabilecek bir tanrı yoktur. Ancak gerek Ephesos relieflerinde gerekse diğer Batı Anadolu kentlerinde Asiatik bir Ana Tanrıça'nın yanında genç bir tanrının varlığı gözlemlenmektedir. Bunun Apollo yada Hermes olduğu ileri sürülmüştür.(9) Bununla beraber, Hellen'lerde bir Telephos figürü vardır ki, tanrısal bir tapınının odağı olarak Mysia kralı diye geçmektedir.(10) Kaynaklara göre, Telephos, Tarkhon'un ve Etrüsk'lerin eponim kahramanı olan Tyrsenos'un babası idi. Ayrıca, Akhilleus ile savaşa girdiğinde esrarengiz bir üzüm asması içinde yakalanmıştır.(11) Onunla ilgili bir başka anlatımda, annesi ile birlikte tıpkı Perseus gibi bir sandık içinde suya atılmış ve Mysia kıyılarında karaya çıkmıştır.(12) Burada

---

8. Kinal, F. a.g.e., s. 181-82; Barnett, R.D. a.g.m. s. 218-220.

9. Keil, J. "Denkmaeler des Meter Kultus". *Jahresh. Österr. Arch. Inst.*, 18 (1915). s.66-78; Aynı yazar "XII.Vorläufige Bericht über die Ausgrabungen in Ephesus". a.g.e., 23 (1926). s.256-61; fig.49-51; Barnett. a.g.m. s.218-20.

10. Diodoros. IV 33, 7 vd.; Apollodoros. *Bibl.II* 7,4: III, 9, 1; Pausanias VIII 4, 9; Strabo. XIII 1, 69; Ayr.bkz. Cadoux, C.J., *Ancient Smyrna* (1938).

11. Pindaros., *Isthmia* VIII 109.

12. Holley, N.M. "The Floating Chest". *JHS* 69 (1949). s.39-47.

Telephos'un üzüm asması ve sandık içinde suya atılması ile ilgisi ilginç bir benzerlikle doğuda da görülmektedir. Akkad'lı Sargon ve daha sonra Tevrat'da Musa'nın doğumu ile ilgili anlatılanlar bunun ilk örnekleridir.(13) Ayrıca, Perseus, Dionysos, Antos ve Tennes'in doğumlarında da aynı motifler göze çarpmaktadır.(14) Yani, bunların hepsinde bir çocuğun sandığa yada sepete konulması, buna annenin baba korkusundan dolayı bu şekilde davranması, sandığın yada sepetin denize veya nehre bırakılması ve yabancı bir toprağa ayak basılması gibi ortak noktalar bulunmaktadır. Öte yandan, uyuyan tanrı (Telepinu) motifinin garip bir uzantısı belki de Ephesos'da Hıristiyanlığın "Yedi Uyurlar" efsanesinde görülebilir.(15) Bilindiği gibi, imparator Decius'un Hıristiyanlık karşıtı politikasından kaçan bu yedi kişi bir mağaraya sığınmış ve 362 yıl sonra uyanarak azız olarak kutsanmışlardır. Burada biz iki motif arasında nesnel bir paralelliğin bulunduğuna inanmak istiyoruz. Hellen mitoslarında buna benzer başka örnek Ay (Semele) tarafından aşık olunan ve Latmos'da uyumaya giden yakışıklı Endymion mitosudur.(16)

Bu konuda görmek istediğimiz diğer bir paralellik, Zeus'un ağrıyan başından tanrıça Athena'nın çıkması motifidir.(17) Çünkü, kafatasının delinmesi olayının Doğu'da Filistin'de somut örnekleri görülmüştür.(18) Gerçi bu tür bir uygulamanın anlamını açıklamak kolay değilse de belki arada nesnel bir bağ olduğu düşünülebilir.

Yine Hellen'lerin "Yaratılış Mitos"unda (19) zayıf da olsa bir Doğu esintisi duymak mümkün görünüyor. Bilindiği gibi, günahkâr olan insan soyu Zeus tarafından bir sel ile yok edilmek istenir. Ancak, Doğu'nun "Tufan Efsaneleri"nde olduğu gibi Hellen mitosunda da adaletli bir kişi olan Deukalion vardır. Bu kişi karısı Pyrrha ile birlikte babası Prometheus tarafından bir kayığa sığınmaya teşvik

---

13. Exodus II 5; Kınal, F. *Eski Mezopotamya Tarihi* (1983). s.76.

14. Holley, N.M.A. g.m.s. 39-47.

15. Barnett, R.D., a.g.m., s.220. n.53.

16. a.g.m., s.236-37.

17. a.g.m., s.236-37.

18. Risdon, D.I. "A Study of the Cranial and other Human Remains from Palestine excavated Tell Duweir (Lachish)", *Biometrika* 31 (1939). s.116. Lev. IV-V.

19. Rose, H.J., a.g.e., s.15.

edilir. Sel çekildiğinde karı-koca annelerinin kemiklerini atma konusunda tanrılardan öğüt alırlar. Onlar da bu kemiklerin yeryüzünün taşları olduklarını düşünüp, attıkları taşlardan Deukalion'unkilerden erkekler Pyrrha'ninkilerden kadınlar yaratırlar. Böylece insan soyu tekrardan yaratılmış olur. Öte yandan, Prometheus ile ilgili olarak, insanı kilden şekil vererek yaratması (20) Doğu mitoslarında ve Tevrat'daki insanoğlunun toprak (yeryüzü) ile olan organik bağı için ilginç bir paralelliktir.

Kesin konuşmamakla birlikte, Hittit tanrısı Haşameliş'in kral Muwatalliş'i savaşta gözle görünmez kılması,(21) tanrıça Aphrodite'nin Troia surları önünde Alexandros (Paris)'u görünmez yapmasına (22) benzerlik göstermektedir. Burada kuşkusuz ebedi bir ilişkiden çok ortak bir folklorik temel görmek gerekir.

Anadolu Hitit dünyasından Hellen dünyasına akan gerçek bir efsane motifi, herkesce bilinen, Mopsos'dur (23). Hellen formu içinde Mopsos Troia savaşından sonra Batı Anadolu'daki Kolophon krallığını iki arkadaşı ile birlikte terkederek Pamphylia ve Kilikia'da bazı yerleşme yerleri kurmuştur. Bu isim, "Mukşuş" şeklinde M.Ö.II.binyılın ikinci yarısındaki Ahhiyawa metinlerinde bulunmuştur. Sonra, M.Ö.IX-VIII.yüzyıl döneminde Que ülkesi kralının bir vasalı olan Karatepe'deki Danuniim kralı Asitawanda'nın atası olarak aynı isim tekrardan görünmüştür.

Aynı şekilde, Hellen efsanelerinde savaş arabası sürücüsü olarak geçen Myrtilos'un (24) Hitit dünyasında yankısı görmek belki mümkün görünüyor. Bilindiği gibi, Akha'ların atası olan Pelops Elis kralı Oinomaos'un savaş arabacısı olan Myrtilos'u ayartarak bir yarış kazanır. Burada bu ismin Hitit kralı Murşilis'in adı ile benzerliğine dikkat çekilmiş ise de, önemli olan nokta şudur: kuşkusuz kral

---

20. Hunger, H. *Lexicon der griechischen und römischen Mythologie* (1974). s.352-56; Graves, R. *The Greek Myths. Vol.I* (1974). s.143-149.

21. Götze, A. "Die Annalen des Murşilis". *Mitt. d.Vorderas.- aeg. Gesellechaft.* 38 (1933). s.126.

22. Hom. *Iliad.* II 380-81.

23. Barnett, R.D. a.g.m. s.215 vd. ayn.yazar. "Mopsos". *JHS* 73(1953). s.140-43; Gregoire, H. "A Propos de Karatepe: Mopsos et Calchas". *La Nouvelle Clío* 1/2 (1949-50). s.162-65; Dupont-Sommer, A. "Azitawadda, roi des Danouniens". *RA*, XLII (1948). s.161-88; Gordon, C.H. "Azitawadda's Phoenician Inscription". *JNES* VIII(1949). s.116-120.

Murşilis Hellas'a gelmiş değildir, fakat Hitit'lerin at yetiştiriciliği ve savaş arabaları taktiklerinde uzman oldukları açıktır. Bu nedenle, bu alanda Hitit'li bir temsilci dışarıda aranılan bir hizmetli olmuş olabilir. Kikkuli'yi hepimiz biliyoruz. Sonra, savaş arabaları tekniğinde Önasya'nın öncelik taşıdığı akılda tutulmalıdır. Ayrıca, M.Ö. XIII. yüzyıla ait Ahhiyawa mektuplarında Myrtilos'un durumuna ilginç bir paralellik göze çarpmaktadır. Hitit kralı bir Ahhiyawa kralına elçi gönderdiğinde aynen şu ifadeyi kullanmıştır: "gençliğimden bu yana savaş arabama benimle ve sadece benimle değil, senin erkek kardeşin ve Tawagalawaş ile de binmiş olan at ustası". Bu ifade herhalde Hitit'li bir at terbiyecisinin Ahhiyawa sarayında bulunduğunu ima etmektedir.

Oldukça ihtiyatlı görmemize ve sakıncalarını bilmemize karşın, Hititçe Labarnaş isminde belki bazı Hellen tanrı ve tanrıçalarının ünvanları görülebilir. Söz gelişi, Kyzikos'da Meter Lobrin yada Karia ve Galatia'da tapınılan Zeus veya Apollo Lairbenos yada Lurbenos gibi.

Eski Doğu mitoslarının Hellen'ler üzerindeki belki en açık izlerini Büyük Ana Tanrıça ve onun oğlu yada aşığı rolündeki genç bir tanrı motifinde görebiliriz.(25) Burada en eski köken Mezopotamya'dır. İstar ve Dumuz ikilisi hemen hatırlanmalıdır. Gerçi Hitit'lerde Hellen'lerdeki genç aşık Attis (Adonis)'in bir temsilcisi henüz bilinmemektedir. Ancak, Attis'in öldürüldüğü yaban domuzu avı sahnesi Alacahöyük İmparatorluk devri Hitit eserlerinde görülebilmektedir. Öte yandan, Büyük Ana, Tabiat Anası imajı Hitit'lerde de yaygındır. Bununla beraber, asıl ilginç benzerlik Suriye'de Bambyce ('Hierapolis')deki tanrıça Atargatis ve genç aşık Adonis'in tapınımında ve mitosunda tanınmaktadır. Klâsik bir yazar (Lucian) bu Suriye'li tanrıçanın Rhea olduğunu, kutsal yerin Attes tarafından kurulduğunu ve Rhea'nın kutsal misterlerini ilk kez onun öğrettiğini söylemektedir. Nitekim, Hierapolis'deki tapınım şekilleri Kybele kültüründe de geçerli olmuştur. Aynı yazar Hierapolis'deki kültüri kuruluşunu Asur'lu Stratonik'e'ye vermiştir. Buna göre, bu kraliçe kendisine şerefini kanıtlamak için kendi kendini hadım eden kâhyası Kombabus'a aşık olmuştur. Bu Kombabus adında Hitit'lerdeki Kubaba yada Hellen'lerdeki Kybele ismi tanınmak istenmektedir. Eğer böyle bir şey kabul edilecek olursa, bu isim daha da eskiye varıp Sümer'lerin

---

25. Barnett, R.D. *a.g.m.* , s.221 vd.

Gilgamiş destanındaki canavar Humbaba ile de bir benzerlik görmek söz konusu olabilecektir. Burada, anti parantez, Hammurabi yasalarında geçen ve özlük anlamı "kadın-erkek" olan, erkek giyimli erkeğe benzer rahibe olarak tanımlanan "Sal-Zikrum" (26) un şahsında Büyük Ana Tanrıça MA'nın savaşçı rahibelerinin ya da Kybele'nin hadım rahiplerinin varlığı görmek istediğimizi belirtmek isterim. Kökeni Doğu'ya varan Kybele ve Attis (Adonis) tapınıminin ve efsanelerinin Hellen'lerde çeşitli varyantlarını görebilmekteyiz. Gerçekten, bunlardan biri Troia'lı çoban Ankhises ile Aphrodite'nin beraberliğidir (27). Mitosda bu çoban tanrıçayla olan aşkı açıkladığından dolayı felç kalmıştır. Daha sonra ise kendisine bir kült ayrılmıştır. Yine, aynı bağ içerisinde avcı Aktaeon ile ay tanrıçası Semele'nin beraberliği(28) Zeus'un kıskançlığını çekmiş, Zeus onu bir geyiğe döndürmek suretiyle Artemis'in av köpeklerine yedirtmiştir. Bir başka örnek olarak, Priamos'un kardeşi Tithonos'un Şafak (=Aurora=Eos) tarafından aşık olunması ve ölümsüz yapılması, fakat sonuçta yaşlılığa mahkum olması,(29) isimler değişmekle birlikte vahşiliğin tanrıçasıyla aşkı yüzünden acı ve sıkıntıya düşen aşık motifini vurgulamakta ve bunda da Hellen'lerin Doğu'ya olan bağlantısını göstermektedir. Burada Attis kültüründeki hadım olmayı Hellen'ler yumuşatarak felç olma yada yaşlılığa uğrama biçiminde yorumlamış olmalıdırlar. Aşığına yas tutan sevgili -Ana Tanrıça-motifinin Doğu kökenli olduğuna bizzat Plato da tanıklık etmiştir.(30) Bu düşünürün anlattığı ölüm ve tekrardan doğumu temsil eden tanrı Ara ile Asur kraliçesi Samiramis mitosuna göre, Asur kraliçesi Doğu Anadolu'da (Urartu) egemen olan kral Ara'ya aşık olmuş, fakat aşkı reddedilince Ara'yı öldürmüştür. Sonradan bu duruma üzülen onu tanrıların yardımıyla tekrardan yaşama döndürmeye çalışmıştır. Bu örneklerde kendini gösteren acı çeken aşık motifi, öyle anlaşıyor ki, Büyük Ana Tanrıça'nın döllenmesi hareketinin sembolize edilmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Hellen'lerin bu mitoslarda yaptıkları iş, bazı noktaların yumuşatılması ve inceltilmesidir. Doğu mitoslarında daha

---

26. *a.g.m.*, s.224.

27. Hunger, H., *a.g.e.*, s.36.

28. *a.g.e.*, s.22.

29. Graves, R., *a.g.e.*, s.116-117.

30. Barnett, R.D., *Bl.Or.* 13 (1956), s.37-41.

kaba olarak görünen Attis'in kendi kendini hadım etmesi hareketi, Hellen mitoslarında, yukarıda belirtilen felç ve yaşlanma motiflerine ek olarak, yaban domuzu tarafından yaralanma ve bu yaradan ölüme şeklinde insancillaştırılmıştır.

Doğu'nun mitos hazinesinden Batı'ya esin kaynağı olmuş olabilecek bir başka örnek yılan-ejderi Hedammu mitosudur.(31) Bir Hitit versiyonu olan bu mitosda yaratık tanrıça İştâr ile olan mücadelesinde onun güzelliğine yenik düşmüş bir motif olarak gösterilmektedir. Yani, bir yeryüzü tanrıçasıyla ilişkili görünmektedir. Aynı şekilde Phryg misterlerinde de genç bir kızın bir yılan tarafından kaçırılışına ilişkin kayıt vardır. Hatta, fazla bir iddia olmazsa, Delphoi'da Apollon'a yenilen yılan Python'un (32) da bu yerdeki bir yeryüzü tanrıçasının kehanetiyle ilgisi vardır.

Hellen mitolojisindeki Harpy'ler ve Phineus hikâyesine (33) doğuş veren motifin, Kuzey Suriye kökenli Urartu kaplarının kenarlarında görünen kadın başlı kuş tasvirlerinden (34) kaynaklandığı bilinen bir başka gerçektir. Hellen mitolojisinde bu yaratıklar önceleri rüzgâr ruhu iken İskenderiye döneminden itibaren kadın yüzlü kuş benzeri varlıklar olarak tasarlanmıştır.

Bızce, Hellen'ler tarafından kutsal olarak görülen "Omphalos" taşında yine Doğu'lu bir hava vardır.(35) Çünkü, bu taş Doğu'da tanrıça Kybele'nin kutsal bir objesi olarak, bizzat Hellen yazarlarının tanıklığıyla, tarihi eski şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Bu arada, isim olarak değilse de kavram olarak bazı Hellen tanrı ve tanrıçalarının da Anadolu ile bağlantısına dikkat çekmek isterim. Söz gelişi, Hephaistos Lemnos adasının bir yerlisi olarak karşımıza çıkmaktadır.(36) Sonra, Hitit dünyasında Hepat olarak

---

31. Friedrich, J. "Der churritische Mythos vom Schlangendaemon Hedammu in hethitischer Sprache". *Arch.Or.*, 17 (1949). s.230, 54; Güterbock, H.G. "Die Schlange Hedammu". *Orientalia*, XIII (1943). s.343 vd.; Siegelova, J. "Appu-Maerchen und Hedammu Mythos". *Studien zu den Boğazköy Texten* (1971)., s.14, 188; Ramsay, W., *Cities and Bishoprics of Phrygia*, s.51 vd.

32. Hunger, H., a.g.e., s.362-63.

33. a.g.e., s.331-32.

34. Çilingiroğlu, A., *Urartu ve Kuzey Suriye* (1984), s.71-77.

35. Rose, H.J. a.g.e., s.11.

36. Malten, L. "Hephaistos". *JDAI*, 27 (1912). s.232; Barnett, R.D., *Ancient Orient. Infl...*, s.220.

bilinen Büyük Ana Tanrıça'nın arkaik ve klâsik devirde Karia ile Lydia'da Hekate veya Hipta şeklinde tanınması olayı ilginçtir.(37) Öte yandan, tanrı Apollon'un bir ışık tanrısı olarak Anadolu ile olan bağlantısı iyi bilinen bir gerçektir.(38) Tanrıça Artemis'in Lydia'da Artimu olarak ilk önce görünmesi ve aynı şekilde bu tanrıça ile Apollon'un annesi Leto'nun Lada adı altında Lykia, Karia ve Lydia'da karşımıza çıkması ve hatta ikizlerini Didyma'da Letoon'da dünyaya getirmiş olması (39) oldukça dikkat çekicidir.

Öte yandan, Hellen efsanelerinde sık sık geçen Amazon'lar hikâyesinin (40) özellikle Kuzey ve Batı Anadolu ile bağını hatırlatmak isterim. Bunların Ana Tanrıça MA'nın silahlı rahibeleri oldukları yolundaki açıklamayı yada Hitit savaşçıları hatırlattıkları ve hatta son zamanlarda bunların Geç Bronz Çağında Orta Anadolu ile Akha etki alanı arasında kalan bir takım küçük beyliklerde aranması gerektiği fikri bir yana, Ephesos'da bunların kurdukları söylenen Artemis tapınağı kazılarında bu tapınağın asıl tapınım yeri olmadığı söylenmektedir. Sonra, Argonaut'lar efsanesinde de (41) yine Kuzeydoğu Anadolu'nun en uçunda yer alan Kolchis (=Urartu dilinde Kulhai) ülkesinin bir payı olduğu açıkça görülmektedir. Gerçekten, Geç Bronz Çağında orta Kafkas'lardaki Trialeti zengin gömmeleri böyle bir efsaneye doğuş vermiş olabilir.

Mitolojik motifler bakımından, Hellen mitoslarındaki Elysion ovasının (42), Mısır'ın cenneti olarak tanımlanan Alu (43) ile

-
37. Barnett, R.D. "The Phrygian Rock Façades and the Hittite Monuments". *Bt.Or.10* (1953).. s.77-82; Bossert, H."Die Göttin Hepat in den hieroglyphen-hethitischen Texten", *Belleten*, 15 (1951). s.315-23.
38. Wilamowitz, U von-Moellendorff. Der Glaube der Hellenen (1931-32). Forrer, E. "Apollon Vulkanus und die Kyklopen in den Boğazköi-Texten". *RHA*, I (1930-3). s.141-44; Rose, H.J., *a.g.e.*, s.19; Taşlıkoğlu, Z., *Anadolu'da Apollon Kültü İle İlgili Kaynaklar*, (1963).
39. Barnett, R.D., *Ancient Oriental Infl...* s.220; Wilamowitz-Moellendorf, *a.g.e.*, s.3 vd.; Ramsay, W., *Cities and Bishopricks...* (1895). s.91. n.2.
40. Strabo XII s.572; XIV s.678, 680; Hom. *Iliad* III 189; VI 186; Barnett, R.D., *a.g.m.*, s.217.
41. Hunger, H. *a.g.e.*, s.57-60; Barnett, R.D., *a.g.m.*, s.221. n.62.
42. *Hom. Odyss.*, IV 561-69; Hesiodos., *İşler ve Günler.*, s.167-173.
43. Barnett, R.D. *a.g.m.*, s.238. n.133.

benzerliği dikkat çekicidir. Öte yandan yine Helen mitoslarında Agamemnon'un kızı İphigenela'yı kurban etmesinde İbrani'lerdeki Jeptah ve kızı arasında görölen aynı ilişki belki esin kaynağı olmuş olabilir(44). Helen efsanelerinde Mysia kralı Telephos'un oğlu olarak gösterilen, Etrüsk'leri Lydia'dan İtalya'ya götürdüğü kabul edilen ve İtalya'da Roma'nın kuzeyinde Tarquinius kentini kurduğu söylenen Etrüsk kahramanı Tarkhon ismini, dinsel bir içerik içinde Geç Hitit döneminde tanrı Tarhun yada şahıs adı Tarhunazi'de belki görebiliriz. (45)

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Eski Doğu dünyasını oluşturan Mezopotamya, Mısır, Anadolu ile Eski Batı dünyasının önemli bir parçası olan Hellen kültürleri arasında gözle görölen, elle tutulur yakınlaşma ve benzerlikler söz konusudur. Bunu demekle her kültür grubunun kendine özgü varlığını ve değerini inkâr etmek istemiyoruz. Fakat, bu kültür bölgeleri ve onların insanları arasında dinsel inanç ve mitoslar açısından doğudan batıya doğru ağırlıklı bir akış gözlemlenmektedir. Bu doğaldır, çünkü akışın sonucu olarak ortaya çıkan paralellik ve benzerlik her iki dünyadaki benzer bazı siyasal, sosyal ve ekonomik şartların ve hatta benzer yaşam biçimi ve benzer kültürel gelişimin ürünü olmaktadır. Saraylarda ve tapınaklarda her iki dünyada da aynı sosyal şartlar egemen olmuş olmalıdır. Bu en iyi şekilde Geç Bronz Çağında görölr. Hemen belirtmek gerekir ki, Eski Doğu ve Eski Batı'da bir yerde ortak ve benzer olan mitoloji ve efsaneler, her toplumun siyasal, sosyal ve ekonomik gelişimi ile orantılı olarak pek çok kez biçim değiştirir. Yani, kalabalık mitos ve efsane hazinesi her etnik ve kültür topluluğu tarafından sanki kendi malıymış gibi benimsenir. Bunda da Hellen'ler Anadolu başta olmak üzere Eski Doğu dünyasına pekçok şey borçludur.

---

44. *a.g.m.*, s.237.

45. Barnett, R.D. *JHS*, 68 (1948). s.7. fig.6.